

USOS I ABUSOS DE LA HISTÒRIA EN LA NOVEL·LA CATALANA DEL SEGLE XXI¹

JOSEP CAMPS ARBÓS
Universitat Oberta de Catalunya

1. PRELIMINAR

Si algú decideix entrar avui dia en una llibreria, és molt difícil que no trobi el tipus de novel·la que li agradi: el lector podrà escollir entre una de tradicional, que segueix els models de sempre, relats metaliteraris al voltant del procés de creació amb una declarada admiració per la intertextualitat, invencions culturalistes properes a l'assaig, narrativa negra o policíaca, però també realista o fantàstica, o, per últim, ficció històrica. Varietat i fragmentació, per tant, són dos dels trets que caracteritzen la novel·la catalana i mundial des de les darreres dècades del segle passat i que exemplifiquen el fenomen conegut amb el nom de «postmodernitat» (MARTÍNEZ-GIL 2006: 299-322; JULIÀ 2006; MARRUGAT 2014; ISARCH 2019: 37-57). Sens dubte, la societat de consum ha obligat l'escriptor a conrear, de manera més o menys conscient, les formes narratives que gaudeixen d'un major èxit per part del públic.

Podem relacionar aquesta reflexió amb l'article de Sílvia Marimon, «La novel·la històrica, un tret segur?», aparegut al diari *Ara* el 7 de desembre de 2013, en què es feia ressò d'unes paraules d'Albert Sánchez Piñol, autor de la coneguda *Victus*: «La novel·la històrica ven. Té un públic fidel i heterogeni. Un lector sense gènere ni edat, que busca aprendre i entretenir-se a la vegada. No és fàcil fer una bona novel·la històrica: no només n'hi ha prou tenint talent com a escriptor, sinó que s'ha de tenir bon olfacte a l'hora de documentar-se sense caure en la temptació d'aclaparar el lector amb un munt de dades». A l'article Ma-

1. Agraïco públicament la lectura feta d'aquest treball als professors Maria Dasca i Antoni Isarch, que m'han ajudat a matisar i completar algunes de les idees que hi exposo.

rimon també entrevistava tres persones del món editorial, que opinaven sobre el gènere. Es tractava d'Isabel Martí, la directora de La Campana: «amb la novel·la històrica no has d'imaginar un argument perquè ja està fet. Tampoc has de crear els personatges. Però només amb aquests dos elements pot sortir un bon llibre d'història i una mala novel·la. Per captivar el lector també s'ha de ser un bon escriptor i el talent no abunda»; de Josep Lluch, l'editor de Proa: «fa uns vint anys hi havia la voluntat de conèixer la història del país i funcionava la novel·la més didàctica; ara s'ha d'aportar alguna cosa més. Els episodis més emblemàtics i els personatges més coneguts estan esgotats»; i de Berta Bruna, editora de Columna: «és el moment dels secundaris» i posava com a exemple Ermenegol Amill, el protagonista de *Lliures o morts*, de David de Montserrat i Jaume Clotet; a la coberta del llibre, s'hi indicava: «La novel·la que et descobreix l'heroi oblidat del 1714» (MARIMON 2013: 42-43).

Una prèvia abans d'entrar en matèria: què hem d'entendre per novel·la històrica? És ben sabut que «definir le roman historique n'est guère plus facile» (GENGEMBRE 2006: 87). Ja ho va intentar, de manera efectiva i operativa, György Lukács el 1937 en una cèlebre monografia, *Der Historische Roman* ('La novel·la històrica'), destinada a traçar la història del gènere. Pel que fa a casa nostra, Àlex Broch, fa uns anys, afirmava que «la novel·la històrica comporta un temps no viscut per l'autor, perquè si l'ha viscut escriurà crònica o testimoni» (1991: 109). Dècades després, Antoni Dalmau, autor de novel·les històriques, proposava la següent definició: «aquelles novel·les escrites amb una certa voluntat d'evocar o de reconstruir, més o menys fidelment, un temps passat» (2017: 239). Es tracta, per tant, de textos que es mouen en el terreny de la ficció (no de la història *stricto sensu*) i que focalitzen l'acció en un temps passat (sense arribar a definir-lo) amb graus diversos de fidelitat. Aquesta laxa definició és la que aplicarem a les novel·les que anirem citant o comentant en aquest treball. De tota manera, és fàcil —i erroni— identificar la novel·la històrica d'aquest segle amb la novel·la de masses, els *best-sellers*, seguint la fórmula d'un autor d'enorme èxit com és Ken Follet.² Sigui com sigui, hem de tenir

2. Dalmau (2017: 245-249) assenyala les característiques del model de Follet. Es tracta d'un text que a) posseeix una minuciosa reconstrucció històrica (plànols i gra-

present, a l'hora d'apropar-nos al gènere, que la novel·la històrica proposa un pacte de ficcionalitat amb el lector, «por la doble naturaleza de sus componentes diegéticos, históricos (documentados, verificables) e imaginarios, y por su proyecto semántico de reescribir la historia desde la ficción» (FERNÁNDEZ 1998: 197).

2. EL MÓN EDITORIAL: A LA RECERCA DEL LECTOR PERDUT

La presència gairebé abassegadora de la novel·la històrica en el món editorial del segle XXI té les seves arrels a les últimes dècades del nou-cents. Per a Jordi Castellanos, aquesta omnipresència s'explica, en bona part, pel fet que «la novel·la històrica ha abandonat l'experimentalisme i ha assumit les fórmules del *best-seller*» (2013: 94). En aquest procés vers la comercialitat, Jordi Marrugat ha proposat un nom clau, el de Jaume Cabré, ja que la seva trajectòria «incidí en alguns moments en un dels fenòmens més populars de la novel·la postmoderna, la recuperació de la novel·la històrica. Aquesta forma vuitcentista fou represa i actualitzada de maneres molt diverses amb objectius molt diferents i, gairebé sempre, amb un cert èxit de públic, al llarg de tota la postmodernitat» (2014: 153).³

Si bé no es pot defugir el nom de Cabré a l'hora d'entendre el vigor en el conreu de la novel·la històrica des del final de la dictadura fins al tombant de segle —pensem en textos com *La teranyina* (1984), *Fra Junoy o l'agonia dels sons* (1984) i *Senyoria* (1992)—, hi ha altres autors, d'edats i formació ben diversos, que també hi van tenir molt a veure:

---

vats a les guardes del llibre), b) està dotat d'una acció que no decau en tot moment per mantenir l'atenció del lector, c) hi predominen temes com el poder, l'amor, els diners o la llibertat, d) hi apareix un nombre elevat de personatges, cosa que permet la creació de múltiples trames secundàries, e) té una notable extensió (acostuma a superar les quatre-cents pàgines), i f) obre la possibilitat a crear possibles continuacions.

3. No hem d'oblidar que la novel·la històrica juvenil ha gaudit durant les primeres dècades del segle també d'un remarcable èxit de crítica i de vendes, i ha donat peu a textos d'una qualitat indiscutible. Valguin, a tall de mostra, tres de publicats recentment: *L'artilleria de Mr. Smith* (2016), de Francesc Puigpelat; *Prop de les bombes* (2019), d'Emili Bayo; i *Serena i els lleons* (2021), de Dolors Garcia i Cornella.

sense intenció de ser exhaustius, podem esmentar Josep Lozano amb *Crim de Germania* (1979), Emili Teixidor amb *Retrat d'un assassí d'ocells* (1988), Pau Faner amb *Mal camí i bon senyor* (1993), Carme Riera amb *Dins el darrer blau* (1994), Jordi Tiñena amb *Els vespres de don Magí Castellarnau* (1995), Martí Domínguez amb *Les confidències del comte de Buffon* (1997), Pep Coll amb *El segle de la llum* (1997), Alfred Bosch amb *L'atles furtiu* (1998) o Lluís Anton Baulenas amb *El fil de plata* (1998).⁴ Uns noms que han seguit conreant novel·la històrica durant aquest segle i que han assolit èxits de venda gens menyspreables: *Pa negre* (2003), d'Emili Teixidor, i *Les veus del Pamano* (2004), de Jaume Cabré, són dos dels títols més destacats i han donat lloc, respectivament, a una pel·lícula i a una sèrie de televisió.

Aquest auge de la novel·la històrica ha atret, en el nostre segle, autors amb una dilatada trajectòria, que es llencen a conrear-la per primera vegada: serien els casos de Baltasar Porcel amb *L'emperador o l'ull del vent* (2001), Lluïsa Forrellad —amb un canvi de llengua des del llunyà *Siempre en capilla* (1953) amb què va obtenir el premi Nadal— amb *Foc latent* (2006) o Ferran Torrent amb *Bulevard dels francesos* (2010). A més, cal tenir present que autors de generacions posteriors, i que despuntaven en el terreny novel·lístic a la darrera dècada del segle passat, com Francesc Puigpelat o Xulio Ricardo Trigo, s'han acabat especialitzant en el gènere. Ara bé, un dels aspectes a remarcar de la novel·la històrica del nostre mil·lenni ha estat l'aparició de nous valors amb una producció que, en alguns casos, revela una inusual maduresa. Una sumària llista —sense entrar en criteris qualitatius— hauria d'incloure els noms d'Assumpció Cantalozella, Maria del Carme Roca, Martí Gironell, Antònia Carré-Pons, Ramon Gasch, Silvestre Vilaplana, Coia Valls, Sílvia Alcàntara, Imma Tubella, Joan Santanach, Miquel Maria Gibert, Raül Garrigasait, Joan-Lluís Lluís, Juli Alandes, Sebastià Alzamora, Lluís Llach o Pilar Rahola. Si bé es tracta de la punta de

4. Textos com *Pedra de tartera* (1985), de Maria Barbal, o *Camí de sirga* (1988), de Jesús Moncada, podrien considerar-se novel·les històriques des d'una perspectiva molt laxa del terme: Barbal construeix una novel·la «de personatge», mentre que Moncada proposa una elegia pels temps passats i fa reviure, des de la memòria, un temps i una geografia humana que ja no tornaran.

l'iceberg d'un nombre de narradors que pertanyen a tots els territoris de parla catalana, cap d'ells pot considerar-se «jove», és a dir, menor de trenta anys. Potser caldria indagar per què no hi ha autors joves interessats a escriure novel·la històrica. Ens limitem a apuntar-ho.

L'augment del nombre de les novel·les històriques —i el seu èxit i, per segons qui, el seu desprestigi⁵ també s'explica pel paper de les editorials i els premis. Una ullada al catàleg de les principals editorials evidencia la necessitat que tenen de crear exitosos *best-sellers* que responguin a les demandes dels lectors. El Grup 62, principalment a través dels segells Columna i, en menor grau, Proa, és el principal exponent d'aquest desig. A la seva pàgina web, hi podem llegir aquesta declaració de principis: «Viatja al passat amb les millors novel·les històriques en català. Escull un dels nostres llibres per perdre't en el temps i conèixer les peripècies que van viure els teus personatges històrics preferits». Un missatge que s'acompanya de novel·les dedicades a figures tan dispars com Joan Gàmpfer, Marco Polo o el papa Borja. I per si el lector no conegués el personatge protagonista, les cobertes dels llibres —que es reproduïxen al web— n'incorporen un retrat. Estem parlant d'una literatura associada a la venda de milers d'exemplars i en un temps extraordinàriament breu: unes poques setmanes o, com a molt, uns pocs mesos (VIÑAS 2009: 9-21). És ben cert que hi ha alguns *best-sellers* que no són res més que productes de baixa qualitat i redactats amb pressa per a guanyar diners (les novel·les esmentades sobre Gàmpfer i Marco Polo); d'altres, segurament que no (*Borja Papa*, de Joan F. Mira).

Si ens endinsem en el catàleg d'altres editorials —Pagès editors, Cossetània, Bromera, 3i4 o Meteora—, és fàcil ensopegar-hi igualment amb novel·les històriques. Fins i tot, l'Editorial Base ha creat recentment una col·lecció amb el nom de «Novel·la històrica», que ha donat a conèixer quatre títols: *La vida i la mort entre les vinyes* (2020), de Teresa Vinyoles Vidal; *Memòries de Delf* (2020), de Joan Girbaduí Badó; *Viana. La presó del príncep* (2022), de Jaume Sobrequés i Callicó; i *Jo pinto i prou* (2022), de Francesc Fontbona i de Vallescar.

5. Així ho afirma Miquel Maria Gibert, autor ell mateix de la novel·la històrica *La victòria de la creu*: «Aquest gènere avui està, diguem-ho amb suavitat, una mica desprestigiada» (2017: 345).

Quant als premis literaris, no hi ha dubte que han servit per a promocionar la novel·la històrica. N'hi ha un, en concret, dedicat específicament al gènere: el Nèstor Luján, creat el 1997, i que va encetar Antoni Dalmau amb *Terra d'oblit*. En la seva llarga trajectòria, han aconseguit el premi autors consagrats (Gabriel Janer Manila), especialistes en el gènere històric (Maria Carme Roca, Martí Gironell, Coia Valls, Albert Villaró, Núria Esponellà, Alfred Bosch, Xulio Ricardo Trigo, Albert Salvadó), nousvinguts al món de les lletres (Imma Tubella) o aquells que, per dir-ho subtilment, són capaços de conrear qual·sevol temàtica (Jordi Sierra i Fabra). La novel·la històrica s'ha infiltrat, també, en premis que gaudeixen d'un llarg recorregut. Només uns exemples de títols i autors guanyadors: el Sant Jordi amb *La ciutat invisible* (2004), d'Emili Rosales, *El nas de Mussolini* (2008), de Lluís Anton Baulenas, i *Jo soc aquell que va matar Franco* (2017), de Joan-Lluís Lluís; el Josep Pla: *Els ambaixadors* (2014), d'Albert Villaró i *El poeta del poble* (2015), d'Andreu Carranza; el Prudenci Bertrana: *Inquisito* (2006), d'Alfred Bosch, *Ànima de tramuntana* (2020), de Núria Esponellà i *El fabricant de records* (2022), de Martí Gironell; l'Andròmina: *L'estrep* (2005), de Joan Olivares, *Trencatenebres* (2014), de Juli Alandes, i *Les llàgrimes d'Orfeu* (2017), de Vicent Pallarés; o el Ciutat d'Alzira: *Les cendres del cavaller* (2003), de Silvestre Viaplana, i *Cremareu aquesta carta* (2022), de Tomàs Llopis. El premi Ramon Llull mereix un comentari a part perquè, en la seva aposta per una descarada comercialitat, ha premiat títols de narradors en llengua castellana que debuten —i en això, per sort, es queden— en català: *Amor i guerra* (2011), de Núria Amat, i *La filla del capità groc* (2016), de Víctor Amela, i d'altres més coneguts per activitats que no són precisament les literàries: *Rosa de cendra* (2017), de Pilar Rahola.

3. (RE)VISITANT LA HISTÒRIA

El ressorgiment de la novel·la històrica a partir de la fi del franquisme s'explica, en bona part, per l'intent de la societat catalana de retrobar el seu passat, manipulat i deformat, per la dictadura. Era l'inici d'una suposada «transició democràtica». Les novel·les, amb la col·labo-

ració de les editorials, tenien una finalitat reivindicativa i didàctica; en paraules d'Àlex Broch, es tractava de «donar resposta als interrogants que ens havíem plantejat al llarg de tant de temps, de recuperar, en certa manera, la memòria popular i col·lectiva» (1991: 85). Aquesta voluntat s'ha diluït amb l'arribada del segle XXI: tot i que encara perviuen productes amb una voluntat nacionalista i combativa (la temàtica nostrada), la tendència narrativa dominant pretén transmetre més aviat ideals de convivència i de defensa dels valors humans (la intolerància religiosa en seria un exemple). O, senzillament, aspira només a entretenir el lector. Ja ho assenyalava Vicent Simbor a finals del segle passat: «a mesura que van passant els anys, la urgència de la denúncia d'aquest caire [un plantejament nacionalista] va deixant pas a noves inquietuds creatives dels autors, que comencen a aprofitar el model per a objectius ben diversos i no necessàriament ni sobretot nacionalistes» (1997: 106). I ho ha corroborat recentment Antoni Isarch: «la recreació del passat en moltes d'aquestes novel·les és poc més que un pretext argumental sense pretensió historicista, fet des de la plena consciència que el plaer de fabular només és possible dins l'univers textual» (2019: 50).

Tot seguit oferim una extensa mostra de les novel·les històriques publicades els vint darrers anys, inserint-les en els principals períodes de l'esdevenir dels Països Catalans, sense perdre de vista que «la història es un texto capaz de infinitas lecturas» (JULIÀ 2006: 58).⁶ Som conscients, tanmateix, de l'aiguabarreig, sense cap mena de jerarquització, que impregna la proposta, ja que posem al mateix sac novel·les de qualitat (les de Cabré, Porcel o Lozano) i mers subproductes de consum (les de Rahola o Gironell) que, com hem apuntat, només obeeixen a les lleis del mercat. La nostra intenció, insistim, és, preferentment, inventariar uns textos més que no pas valorar-los (tanmateix, al llarg del discurs, s'hi escola, de vegades, la nostra opinió).

6. En el nostre inventari, per qüestions d'espai, defugim les novel·les històriques ambientades més enllà de les fronteres dels països de parla catalana. Aquesta premissa, tan discutible com es vulgui però que assumim, ens obliga a deixar-ne fora textos tan interessants com *La pell i la princesa* (2005), de Sebastià Alzamora, *Pandora al Congo* (2005), d'Albert Sánchez Piñol, *El retorn de Voltaire* (2007) i *El fracassat* (2013), de Martí Domínguez, o *Junil a les terres dels bàrbars* (2021), de Joan-Lluís Lluís.

El món antic ha gaudit d'escassa presència en les novel·les dels darrers vint anys, tot i que bona part de les que hi estan ambientades opten per situar l'acció en ciutats ben conegudes pel lector. Així, Maria Carme Roca fa transcórrer la d'*Escollida pels Déus* (2010) a Empúries, al segle IV aC, i la mateixa autora efectua una operació similar amb el díptic *Bàrcino* (2009) i *A Bàrcino* (2020) al voltant d'un personatge real del segle II, Luci Minici Natal Quadroni, vencedor d'una carrera de quadrigues als Jocs Olímpics; altrament, Xulio Ricardo Trigo a *El somni de Tàrraco* (2009) ens apropa a l'època d'August a través de la ciutat, encara que hi ha episodis que s'esdevenen a Ausa, Baetulo i Ilerda. Resumim els trets comuns d'aquestes novel·les amb la frase que apareixia a la coberta de la darrera: «Crimis, traïcions, amor i revoltes a la Catalunya romana».

Si hi ha una novel·la ambientada a l'edat mitjana que ha destacat per l'èxit de vendes és *El pont dels jueus* (2007), la primera obra de ficció de Martí Gironell, que amb el decurs dels anys esdevindrà un dels noms més populars en el terreny de la narrativa històrica; la construcció del pont fortificat de Besalú és el pretext per a una trama previsible i farcida de tòpics, malgrat tractar aspectes interessants com la difícil relació entre jueus i cristians, i que tindrà la seva obligada continuació a *Paraula de jueu* (2020). Com no podia ser d'altra manera, hi ha novel·les biogràfiques que fabulen sobre personatges rellevants del món medieval català i que s'han convertit en un dels models de major èxit en vendes. N'hi ha de dedicades a aquells que van representar l'expansió del nostre país, bona part dels quals han estat mitificats des del Romanticisme. Parlem de monarques, presentats des de perspectives diferents: la biogràfica, *Jaume I el Conqueridor* (2002), d'Albert Salvadó, o la sentimental, *L'amor secret del rei En Jaume* (2010), d'Assumpció Cantalozella, que insistí en el protagonista i, de retop, en el seu pare, Pere el Catòlic, a *El confident dels reis* (2012); herois de la catalanitat: *Roger de Flor, el lleó de Constantinoble* (2003), de Francesc Puigpelat; *El retorn d'Hug Roger* (2007), d'Assumpció Cantalozella, sobre el darrer comte del Pallars; literats: *L'assassinat de Guillem de Berguedà* (2015), de Francesc Ribera; *L'últim hivern de Ramon Llull* (2004), de Francesc Puigpelat, i *Llibre de veritats i secrets* (2016), de Ramon Gasch, que tracta la poc coneguda joventut del «doctor il·luminat» mallorquí; o *Les cendres del*

cavaller (2003), de Silvestre Viaplana, una aproximació a la vida de Joanot Martorell; eclesiàstics: *El Papa maleït* (2003), de Manel Garcia Grau, sobre Benet XIII, l'anomenat Papa Luna; o científics: *El metge del rei* (2014), de Joan Olivares, amb Lluís Alcanyís, autor d'un tractat de prevenció sobre la pesta.

Menció a part mereix *És l'amor el que mou el cel i les estrelles* (2015), d'Antònia Carré-Pons, un exercici de metaficció al voltant de *l'Espill*, de Jaume Roig. També hi ha textos en què la creació d'un personatge fictici dona peu a narrar episodis prou coneguts de la història del país: *El falcó del comte* (2003), d'Assumpció Cantalozella, recrea el conflicte tràgic entre els nobles bessons Berenguer Ramon i Ramon Berenguer, aquest darrer conegut com a Cap d'Estopes; o *Intrigues de palau* (2006), de Maria Carme Roca, sobre la fi de la nissaga catalana amb Martí l'Humà. Altrament, hi ha novel·les que, partint d'una lectura epidèrmica d'*El nom de la rosa* (1980), d'Umberto Eco, situen els esdeveniments en indrets propis de l'imaginari medieval com són els monestirs: *El monestir proscrit* (2008), de Maria Carme Roca, al de Sant Joan de les Abadesses; *Rere els murs* (2009), de Núria Esponellà, al de Sant Pere de Rodes; i *Les torres del cel* (2013), de Coia Valls, al de Montserrat. Sobre l'època paga la pena esmentar dues novel·les prou reeixides com són *L'estany de foc* (2010), de Silvestre Viaplana, un retaule de la societat valenciana de finals del segle XV en què la Inquisició i la primera traducció de la Bíblia al català hi juguen un paper fonamental; i *Les bodes del diable* (2013), de Pau Faner, on l'autor menorquí combina aventura i fantasia a la Barcelona del segle XIII.

El període que abasta els segles XVI al XVIII —conegut fins fa poques dècades amb el nom denigrant de «Decadència»— compta amb tres fets històrics rellevants que han generat nombroses novel·les des del vuit-cents. El primer, la revolta de les Germanies, té un digne representant amb *Cremareu aquesta carta* (2022), de Tomàs Llopis. El segon, la Guerra dels Segadors, encara cueja gràcies a *Corpus de sang* (2003), d'Assumpció Cantalozella; i *Bon cop de falç!* (2011) i *Defensors de la terra* (2013), del binomi Ramon Gasch i Andreu González Castro. El tercer i darrer, la Guerra de Successió, ha estat profusament estudiat per Magí Sunyer (2014: 74-84; 2018: 215-228) i, en con-

seqüència, només farem esment de la trilogia *1714* (2001-2002), d'Alfred Bosch, *Victus* (2012) i *Vae Victus* (2015), d'Albert Sánchez Piñol, escrits originàriament en castellà; *Lliures o morts* (2013), de David de Montserrat i Jaume Clotet; i *Sal roja* (2019), de Ramon Gasch i Teresa Sagrera. La recreació de la societat coetània és l'objectiu de *Barba-rossa* (2006), de Joan Pons, amb la Menorca del segle XVI; d'*El Mut de la Campana* (2007), de Josep Lozano, i d'*Hi ha morts que pesen cent anys* (2013), de Tomàs Llopis, amb la València barroca; i de *La ciutat invisible* (2007), d'Emili Rosales, que exposa l'intent de construir una gran ciutat al Delta de l'Ebre per part del rei Carles III. Altrament, hi ha novel·les que fabulen sobre personatges reals que no necessiten cap mena de presentació: *L'enigma Colom* (2014), de Maria Carme Roca, o bé són desconeguts per al lector: la princesa asteca Xipahuatzin, la protagonista d'*A cavall del vent* (2019), d'Imma Tubella, arribada a Catalunya com un regal d'Hernán Cortés al baró de Toloriu. Un cas especial, per la hibridació entre el gènere històric i el policíac, el constitueix la reeixida sèrie de novel·les protagonitzada per Jaume Plagumà, portantveus del rei Felip II: sorgida de la ploma de Teresa Juvé té en *El degollador de Vallvidrera* (2021), el darrer lliurament.

Tres són les principals línies temàtiques de les novel·les que situen l'acció al segle XIX. En primer lloc, la construcció de frescos de la societat de l'època: el pas d'una Barcelona menestral a una d'industrial a *Mariona* (2014), de Pilar Rahola; el món rural mallorquí a *La Malcontenta* (2015), de Sebastià Alzamora; o l'impacte dels nous temps a pobles pagesívols de la Catalunya profunda a *La victòria de la creu* (2006), de Miquel M. Gibert. Segonament, la immersió en el relat d'episodis històrics: la primera Guerra Carlina a *La creu de Cabrera* (2002), de Joan Andrés Sorribes, i a *Els estranys* (2017), de Raül Garrigasait, o la tercera Guerra Carlina a *La doble vida d'Okita Soji* (2022), de Carles Batlle; l'empresonament de milers de presoners napoleònics a l'illa de Cabrera a *L'emperador i l'ull del vent* (2001), de Baltasar Porcel; la revolta contra les lleves ordenada pel general Prim l'abril de 1870 a *Set dies de Gràcia* (2014), de Carla Gràcia; el món dels indians a *Havaneira* (2005), de Francesc Bodí; la construcció de la Sagrada Família a *El temple dels pobres* (2022), d'Alfred Bosch, i del Canal d'Urgell a *El clot de l'aigua* (2002), de Francesc Pascual i, col·lateralment, a *Els llops* (2005),

de Francesc Puigpelat; o les revoltes anarquistes i el naixement del catalanisme modern a *Foc latent* (2011), de Lluïsa Forrellad. Per últim, les biografies novel·lades: de Jacint Verdaguer —amb desigual fortuna, tot s’ha de dir— a *El poeta del poble* (2015), d’Andreu Carranza, i a *Entre l’infern i la glòria* (2020), d’Àlvar Valls; de Francesc Prim i Prats a *Els últims dies del general Prim* (2014), de Francesc Puigpelat; de Gaietà Ripoll, el darrer condemnat a mort per la Inquisició espanyola, a *Inquisitio* (2006), d’Alfred Bosch; o d’un fictici Assisicle Xatot a *El navegant* (2016), de Joan-Lluís Lluís.

Els primer terç del segle XX ha estat abastament tractat en la recent novel·la catalana. De manera semblant a èpoques anteriors, hi ha textos que ofereixen un retrat que, en aquests casos, s’estén fins als anys del franquisme: *La petita mort* (2005), de Roser Caminal; *Memòria d’un ulls pintats* (2012), de Lluís Llach, i, especialment, *Argelagues* (2016), de Gemma Ruiz, el retrat de tres dones de generacions diferents. El rerefons històric és ben present a *La felicitat* (2008), amb l’obertura de la Via Laietana i la brillantor del Paral·lel, i a *El nas de Mussolini* (2010), amb la dictadura de Primo de Rivera, ambdues de Lluís Anton Baulenas; a *Habitacions tancades* (2011), de Care Santos, amb el naixent Passeig de Gràcia; a *El vel de la deessa* (2020), de Glòria Sabaté, amb les conseqüències de la Setmana Tràgica, o a *La noia del club* (2017), de Maria Carme Roca, amb la incipient Segona República. Com es pot deduir, les novel·les tendeixen a situar l’acció a Barcelona amb comptades excepcions com *Estirp d’homes lliures* (2004), de Màrius Blàvia, en què es narra l’adveniment del segle XX, amb la lluita entre el progrés i la intolerància religiosa, a la ciutat de Lleida. Dues obres de tema singular són *La guerra dels cornuts* (2004), de Joan-Daniel Beznosoff, protagonitzada pels voluntaris catalans que es van allistar a l’exèrcit francès durant la Primera Guerra Mundial; i *Material fotogràfic* (2015), de Joaquim Espinós, sobre l’emigració valenciana als Estats Units a inicis de segle. En aquest inventari no hi falten les novel·les biogràfiques: *Dos amics de vint anys* (2013), de Sebastià Alzamora, recreació de la joventut de Salvador Espriu i de Bartomeu Rosselló-Pòrcel; *El primer capità* (2020), d’Enric Calpena, al voltant de Joan Gàmpfer, fundador del Futbol Club Barcelona, o *El jove Enric Valor* (2020), de Francesc Gisbert, sobre el personatge homònim. No podem deixar d’esmentar *La clau Gaudí* (2007),

d'Andreu Carranza, o *El Quart Reich: el secret de Montserrat* (2007), de Francesc Miralles, que ambienten una recerca detectivesca en el present per resoldre un misteri del passat (MARRUGAT 2014: 161).

Quant a la Guerra d'Espanya de 1936 a 1939, el nombre de novel·les que hi situen els esdeveniments ha disminuït força respecte a les darreres dècades del segle passat, potser a causa del millor coneixement històric que ara se'n té, però també per l'abús que se n'ha fet. Només paga la pena ressenyar cinc títols: *1937* (2009), de Joaquim Bendicho, on el conflicte és vist des de la perspectiva d'uns infants; *El somni de Ferringdon Road* (2010), d'Antoni Vives, en què la història fictícia de Pau Capdevila s'entremescla amb personatges reals com Buenaventura Durruti, Ernest Hemingway o Simone Weil; *El guardià de les trumfes* (2016), de Fèlix Edo, sobre el llarg retorn a casa d'un desertor; i *Crim de sang* (2012), de Sebastià Alzamora, i *Trencatenebres* (2015), de Juli Alandes, en què la intriga policíaca se subordina, en bona part, als fets bèl·lics.

La postguerra franquista, en canvi, segueix sent un filó per als nostres novel·listes; un fet que s'explica, tal vegada, per l'encara inacabat i qüestionat procés de recuperació de la memòria històrica. Bona part de les novel·les que recreen aquest període transcorren a la dècada dels quaranta i en ambients urbans: preferentment València a *Ombres a la nit* (2012), de Ferran Torrent; i Barcelona a *La sorra vermella* (2017), de J. N. Santaaulàlia, *La campana de vidre* (2019), de Francesc Fontbona i *L'espia del Ritz* (2020), de Pilar Rahola. Tanmateix, les novel·les més celebrades són les que plasmen les conseqüències del conflicte bèl·lic en un ambient rural: *Les veus del Pamano*, (2004), de Jaume Cabré, al Pallars; *Pa negre* (2006), d'Emili Teixidor, a la Plana de Vic; *La sega* (2015), de Martí Domínguez, al Maestrat; i *La presó del cel* (2017), de Joaquim Espinós, al sud del País Valencià. Més singulars són *Les banderes de l'1 d'abril* (2012), d'Antoni Vives; i *Els vius* (2020), de Joan Santanach, en què els fets transcorren, en gran part, fora del nostre territori.⁷ També hi ha novel·les que opten per la

7. L'exili, tanmateix, no ha despertat interès entre els nostres narradors i ens veiem incapaços de citar-ne un títol més enllà de la novel·la de Roc Casagran *Ara que estem junts* (2012), adscrita a l'àmbit juvenil.

reconstrucció de fets o ambients des d'una perspectiva en què la història se submergeix, en graus diversos, dins la ficció: *La guerra dels quatre* (2002), de Víctor Labrado, amb la recreació de la mort d'un alcalde franquista a mans dels maquis en una petita població del País Valencià; *Olor de colònia* (2009), de Sílvia Alcàntara, localitzada en un colònia tèxtil del riu Llobregat; *Dos taiüts negres i dos de blancs* (2013), de Pep Coll, que reconstrueix l'assassinat d'una família de masovers al Pallars Jussà el 1943; o *Allò que va passar a Cardós* (2016), de Ramon Solsona, amb les faraòniques construccions hidroelèctriques al Pirineu. Tampoc hi manca el model de novel·la biogràfica mitjançant personatges que van viure la dictadura: *Plans de futur* (2013), de Màrius Serra, protagonitzada pel matemàtic figuerenc Ferran Sunyer. Per últim, cal fer esment de *Jo confesso* (2010), de Jaume Cabré, en què els esdeveniments, des del present, es projecten cap a un passat que no es limita al franquisme.

El darrer grup de novel·les històriques que comentem són les que juguen amb la distopia. O amb la ucronia. O amb la història alternativa. Així, «l'auteur part d'une situation historique existante et la change l'issue pour ensuite imaginer les différentes conséquences possibles» (GENGEMBRE 2006: 121). Seguidores d'aquest model són *Germans del sud* (2014), d'Hèctor Bofill, en què les tropes catalanes vencen a la Batalla de Muret el 1213 i Catalunya es converteix en un dels grans imperis medievals; *Els ambaixadors* (2014), d'Albert Villaró, amb una Catalunya independent després dels Fets d'Octubre de 1934; o *Jo soc aquell que va matar Franco* (2018), de Joan-Lluís Lluís, amb l'assassinat del dictador a mans d'un jove exiliat.

4. UNA DIVERSITAT DE MODELS

Davant de la immensa diversitat de novel·les inventariades, hem seleccionat vuit textos —que comentarem breument— que permeten observar la relació entre la ficció i la història des de models distints que, tanmateix, no són els únics possibles, però sí els més representatius (LEFERE 2013: 63-137). A més, el tractament que s'hi realitza del material històric, com exposarem, és divers: divulgatiu, reflexiu, espe-

culatiu, elegíac, paròdic... La tria, que assumeix subjectivitat i provisiónalitat a parts iguals, inclou només títols d'autors que han iniciat el seu trajecte com a narradors durant el segle XXI; per aquest motiu, descartem clàssics del gènere com Teixidor o Cabré, que gaudeixen, a més, d'una nodrida bibliografia sobre la seva obra.

4.1. *Una lliçó sobre la cultura medieval*

Un exemple remarcable de novel·la històrica metaficcional és *És l'amor que mou el cel i les estrelles*, d'Antònia Carré-Pons, perquè no només remet a esdeveniments ocorreguts o inventats sinó que posa en un primer pla el procés de creació de la història. Es tracta d'una ficció al voltant de l'*Espill* de Jaume Roig, del qual l'autora és una especialista, ja que en va publicar l'edició crítica el 2014 a la col·lecció «Els Nostres Clàssics». El text s'inicia amb un prefaci situat l'any 1997 en què una investigadora, versemblantment la mateixa autora, es planteja tres interrogants sobre el manuscrit de l'*Espill*, copiat a València a finals del segle XV, on hi ha relligats uns folis que no hi pertanyen i que han passat desapercibuts durant segles als estudiosos: el motiu pel qual no s'hi van dibuixar les caplletres, quin és el sentit i a què es refereixen les tres frases en llatí que hi ha al final, i, per últim, com va anar a parar a la Biblioteca Vaticana de Roma. La resposta a aquests enigmes es troba en les tres parts en què s'estructura el nus de la novel·la: 1480 a València, on Guerau de Peramola rep l'encàrrec de traslladar el manuscrit fins a Nàpols perquè arribi al rei Ferrante a través de Benet Garret, el Cariteu, un poeta català establert a la ciutat; 1505 a Nàpols, on se'ns presenta la figura de Galeotto; i 1510 a Roma, amb les intrigues de la cúria vaticana.

Carré-Pons, per tant, transforma una hipòtesi sobre la transmissió del còdex en el canemàs d'una novel·la vertebrada a partir d'elements reals i de ficció. Així, la història del manuscrit que travessa les ciutats esmentades és real; les històries d'amor entre Guerau i Estefania, a València, i entre Galeotto i Isabella, a Nàpols i a Roma, les dues parelles a qui es confia la sort del manuscrit, són ficció. En el teixit argumental, hi apareixen personatges històrics com Bernat Fenollar,

Jaume Gassull, Jaume Roig o Joan Roís de Corella, però les discussions estilístiques que mantenen són fictícies (Corella, a més, manté una relació de parentesc amb Estefania). L'autora complementa el discurs amb textos poètics —el títol prové del darrer vers de la *Divina Comèdia* de Dante—, referències històriques i literàries (Ausiàs March, Jordi de Sant Jordi, Ciceró, Horaci, Epicur), comentaris didàctics sobre filosofia o altres matèries cultes i al·lusions al món de l'edició (copistes, il·lustradors). O amb la cadència d'una prosa que ens recorda dels clàssics catalans del quatre-cents. Carré-Pons reflecteix, en definitiva, el moment històric del pas de l'edat mitjana al Renaixement a través de les relacions socials entre la gent de la cultura i la gent del comerç. Ignasi Aragay afirmava, encertadament, que *És l'amor que mou el cel i les estrelles* «una novel·la que es pot situar en el gènere històric i d'aventures, amb tots els ingredients per a conquerir el gran públic. Ben construïda, ben amanida d'intriga i de passions» (2015: 52).

4. 2. *La fi de l'Antic Règim*

La victòria de la creu, finalista del premi Sant Jordi de 2005 i guanyadora del premi Joan Crexells el 2006, és l'única novel·la que ha publicat Miquel Maria Gibert. La història es presenta a través de dos narradors separats per més d'un segle: el primer és Àngel Massip, un presumpte sacerdot —va estudiar al seminari, però no va arribar a professar— que als 75 anys, el 15 de novembre de 1884, bona part dels quals han passat al servei dels barons de la Granadella, decideix escriure una memòria dels fets que han transcorregut a la baronia des de 1821 a 1887; el segon, el mateix Gibert, que és qui editarà el text que llegim i que completarà amb un conjunt de notes sobre personatges històrics a l'apèndix.⁸ Ara bé, no es transcriu el manuscrit original sinó una còpia d'inicis del segle passat, acompanyada de cartes i de retalls de diari, cosa que fa que el lector dubti del que s'hi exposa; a

8. Val a dir que les notes de Gibert no són estrictament rigoroses ni acadèmiques, ja que hi apareixen esmentats cantants folklòrics com Manolo Escobar o un, diguem-ne, «desconegut» poema de Verdaguer com és «La gaita celestial».

més, l'autor assenyala que el text que edita és degut a la mà de més d'un narrador: «en la redacció del text, tal com la coneixem avui, hi han intervingut dues mans, potser tres, i el resultat és una alternança de dos o tres punts de vista, amb els estils corresponents, que mai no es fonen en un del sol» (2006: 11).

Gibert qualifica *La victòria de la creu*, com les dues continuacions encara inèdites, *El món a la tardor* i *La pell de les serps*, de novelles històriques, «tot i així en benefici de la precisió i perquè ningú que les llegeixi se senti enganyat, he de dir que potser no ho són del tot. Això que entenguem per novella històrica, només la que combina el relat històric i la ficció narrativa per divulgar de manera especialment agradable la història...» (2017: 345). La trama s'insereix en un seguit de fets històrics: la Guerra del Malcontents, les tres guerres carlines, les lluites pel poder entre progressistes (Espartero) i moderats (Narváez, O'Donell), la revolució coneguda com *la Gloriosa*, la monarquia d'Amadeu de Savoia, la proclamació de la Primera República, les revoltes a Cuba o el cop d'estat del general Martínez Campos i la subsegüent Restauració borbònica. Ara bé, aquests esdeveniments són presentats des de punt de vista de Massip «per proclamar la veritat eterna de la fe catòlica en un segle de tribulacions de la Santa Església, de defeccions vergonyoses d'aquells qui l'haurien d'haver defensat amb més convicció, d'avenç indeturable, en aparença, de l'indiferentisme i de les doctrines revolucionàries» (2006: 19). De tota manera, aquesta visió no és monolítica sinó que el pensament de Massip evoluciona des de la confiança inicial en Déu a una declaració final d'ateisme: «Cada dia que passa estic més cert que el misteri dels designis divins no amaga altra cosa que les incongruències entre la buidor absoluta i la imaginació que, desesperadament i inútilment, busca d'omplir-la» (2006: 408). El motiu no és altre que el que ha presenciat durant més de mig segle al servei de la família (adulteris, xantatges, fills bastards, assassinats, homosexualitat, suïcidi...) i que culmina amb un incest per part d'un dels barons, don Ròmul, per donar un hereu a la nissaga amb la connivència del bisbat de Lleida a canvi d'unes terres. *La victòria de la creu* permet a Gibert plasmar a través de la nissaga dels barons de la Granadella el trànsit de l'Antic Règim al capitalisme: Don Constan-

tí, carlista convençut, serà passat per les armes per una partida carlina pagada pel seu fill, don Ròmul, que se servirà del nou sistema capitalista i de la política per fer i desfer al seu gust; d'altra banda, el net, Don Sebastià, defensarà la independència de Cuba. «Tota una evolució familiar que no deixa de mostrar l'enrunament progressiu d'aquell món antic i estamental que havia estat la referència de senyors i vassalls», afirma l'autor (2017: 351).

4. 3. *D'Alcoi a Nova York*

Un dels punts d'interès de *Material fotogràfic*, de Joaquim Espinós i premi Ciutat de Sagunt el 2015, és el tema que s'hi planteja: l'emigració valenciana als Estats Units a inicis del segle passat, poc o gens tractat en la nostra literatura. Però també l'habilitat amb què l'autor el desplega. Vegem-ho de manera sumària. Som a l'any 1918: Ramon, Héctor i Manel, tres joves amics alacantins, d'Alcoi i d'un inexistent Llòria (tal vegada Benilloba, el poble natal de l'autor), s'embarquen al transatlàntic *Montevideo* amb destinació al continent americà. Una vegada arribats a la ciutat del Nova York, la vida no els serà fàcil, tot i que, després de diverses experiències (no només de feina sinó també sentimentals), hi faran diners. Tanmateix, el tercet es disgregarà amb el retorn de Ramon i Manel al poble per tal de complir els deures militars: el primer ja té prou estalvis per casar-se amb Carme, la seva promesa, mentre que el segon es veu obligat a fer-ho a causa dels tripijocs amb les cartes i els seus passejos per la part salvatge de la vida. Altrament, Héctor, que ha caigut sota l'influx de la gran ciutat, decideix romandre-hi, ja que no el preocupa ser considerat un desertor i, a més, no té ningú que l'espera. La novel·la continua amb una sèrie de moviments narratius inesperats, que inclouen fins i tot una incursió en la Guerra del Riff. El cercle es tanca amb la integració, definitiva, d'Héctor a la vida americana. Espinós, per tant, construeix la trama a partir de la singularització dels tres personatges masculins (els femenins, com Carme o Isabel, romanen en un segon pla). Cal no perdre de vista que el protagonisme triple és un clàssic de la narrativa popular i, més encara, en els relats de viatges: Ramon, pragmàtic i re-

alista, a qui mou els diners per a casar-se i tornar al poble; Manel, enginyós i divertit, que no es preocupa per l'esdevenir; i Héctor, un idealista interessat per la modernitat (com les càmeres fotogràfiques i el món del cinema). D'entre els restants personatges masculins, potser el de Paolo, un gàngster italià per a qui treballarà Héctor —construït a partir d'un estereotip— és massa previsible, però també s'ha de dir que serveix per a fer avançar la trama i donar-li un gir, diguem-ne, cinematogràfic.

Hi ha altres aspectes de *Material fotogràfic* que creiem que paga la pena apuntar: el contrast que experimenten els personatges entre Nova York (la riquesa) i Alcoi i, especialment, Llòria (la misèria), les descripcions dels barris novaiorquesos, la solidaritat entre compatriotes, la càrrega memorialística i, especialment, els fets històrics que situen la trama i que abasten el període comprès entre 1918 i 1936: la fi de la Primera Guerra Mundial, el desastre del Marroc, la Llei Seca, el crac del 29 o les envistes de la Guerra d'Espanya. Unes intencions que es podrien haver malmès si Espinós no s'hagués servit en el relat d'una prosa senzilla i sòbria, sense gran èmfasi (com deuria ser l'aventura dels emigrants alacantins), però d'una gran efectivitat.

4. 4. *Biografiant la literatura*

Dos amics de vint anys, de Sebastià Alzamora, narra la història de Salvador i Tomeu, dos joves escriptors que es van conèixer als anys trenta. No cal ser gaire sagaç per esbrinar que darrere d'aquests noms hi ha els personatges reals de Salvador Espriu i Bartomeu Roselló-Pòrcel. No en va, la novel·la va ser escrita arran del centenari del naixement dels dos escriptors el 2013 i l'autor hi ficcionalitza sobre l'amistat, els inicis de l'obra literària i la rivalitat amorosa; un procés d'aprenentatge que s'insereix en el seu context històric, la dècada dels trenta del segle passat. Alzamora, en la nota que tanca el llibre, marca distància entre el treball realitzat com a novel·lista i el d'un historiador en tant que demana als lectors que «vulguin excusar els anacronismes, les inexactituds i les invencions que sens dubte detectaran en aquest text, dels quals, en descàrrec meu, només puc dir que soc l'únic (però

conscient responsable)» (2013: 214). Estructuralment el llibre s'obre i es tanca amb la vetlla a un malalt Rosselló al Sanatori del Brull per part d'Amàlia Tineo, Carles Riba i el mateix Espriu. A l'endemig, hi ha els passatges titulats «Les ombres», títol de reminiscències espriuanes, en què pren la veu un moribund Rosselló, i el episodi narrats pel poeta de Sinera, «el prosista», que ens dona una imatge pública (malalt, discret, pulcre) que contrasta amb la de Rosselló (vital, audaç, seductor), amb un punt d'enveja. El relat es vertebrava al voltant d'un conegut fet històric: el creuer per la Mediterrània que van efectuar l'estiu de 1933 uns joves estudiants universitaris i els seus professors a bord del vaixell *Ciudad de Cádiz* i que va esdevenir una mena d'ambaixada cultural del govern de la República.

La trama es revesteix amb poemes i proses, especialment de Rosselló, però també amb reflexions sobre poesia, ja que els dos joves s'enfronten a la tradició representada per Riba —qualificat per Espriu de «veu de papagai» o «mandonguilla sàvia»—, amb un debat entre els poetes Joan Teixidor, Marià Manent i Joan Vinyoli, o amb les valoracions de l'obra pròpia (*Nou poemes, Israel, El doctor Rip*) i aliena (el *Manifest Groc*). Però també hi ha espai per a les diferències ideològiques: Espriu es mostra decebut amb la República i amb la proclamació de l'Estat Català per part de Lluís Companys, mentre que Rosselló, que abraça el comunisme, n'és un entusiasta defensor i s'implica en el llançament de tomàquets contra el governador civil Manuel Portela arran dels Fets d'Octubre de 1934. I, fins i tot, sentimentals: la gelosia d'Espriu en adonar-se que Mercè Montanyola prefereix Rosselló. Unes discrepàncies que provocaren un distanciament entre ambdós amics. Ara bé, Alzamora es guarda un as a la màniga, ja que en els paràgrafs finals se'ns revela que el que hem llegit és una invenció d'Espriu —és sabut que no va assistir a l'agonia de Rosselló— i que, tot plegat, respon a la necessitat que tenia d'escriure, talment una teràpia, sobre l'amistat entre ambdós. La ficció, en definitiva, sobrepassa la història; la literatura, a la divulgació.

4. 5. *Investigant en temps de guerra i revolució*

Trencatenebres, de Juli Alandes, s'ambienta, majoritàriament, al País Valencià entre 1919 i 1937. A la primera part, Alandes fa avançar i retrocedir els episodis en el temps amb la intenció de construir un fresc històric de la societat valenciana rural dels anys vint i trenta; a la segona, que abasta els dos primers anys de la Guerra d'Espanya, els episodis segueixen, en canvi, un ordre cronològic i es dona resposta a alguns dels fets apuntats a través d'una amalgama de veus narratives que evidencien les distintes posicions ideològiques: feixistes, milicians, anarquistes o camperols, cadascun amb un llenguatge que els singularitza. L'autor, en aquesta part, pren com a eix vertebrador la històrica «Columna de Ferro», una agrupació de milicians d'ideologia anarcosindicalista que va tenir en els germans Pellicer els principals impulsors; els seus membres —12.000 voluntaris— procedien de València, Sagunt, Alcoi i Segorb, principalment. La Columna es va fer famosa per alguns dels actes que van cometre i que són esmentats en el relat: el saqueig d'un assecador de pernils a Sarrión, la detenció, vexació i amenaces contra ministres del govern de la República quan la capital es va traslladar de Madrid a València, l'alliberament dels presos comuns —però també dels feixistes i monàrquics— del penal de Sant Miquel dels Reis, l'enfrontament entre anarquistes i comunistes al poble de Benaguasil o la destrucció dels arxius i dels registres de la propietat dels ajuntaments.

Alandes, historiador de professió, no pretén fer una novel·la històrica a l'ús sinó que hi afegeix una generosa dosi d'elements propis del gènere negre —no oblidem que és el creador del policia-filòsof Miquel O'Malley— amb la presència d'un assassí en sèrie i la subsegüent investigació que duran a terme un guàrdia civil fidel a la República i un milicià que intenta posar pau entre les faccions comunistes i anarquistes (el títol del llibre fa referència al nom que prenen els membres de la columna que investiguen aquells que s'aprofiten de la guerra per a enriquir-se). Alandes, a més, ofereix al lector abundants elements intertextuals: en els poemes que es transcriuen del suposat periodista Santiago Font de Mora és fàcil reconèixer-hi l'empremta de J. V. Foix, Vicent Andrés Estellés o Cesare Pavese.

4. 6. *Del franquisme estant*

La novel·la de Joan Santanach, *Els vius*, bascula entre dues dates: 1936, l'inici de la Guerra d'Espanya, i 1945, la immediata postguerra i la fi de la Segona Guerra Mundial. El títol és extret d'un vers de Josep Carner, «Ploreu, sobretot, pels que viuen», del poema «Cant del just», de *Poesia* (1957), i fa referència a les vicissituds per què travessa la protagonista, Carmen Orriol, vídua d'un coronel afusellat de bona família per mantenir-se fidel a la República a la zona nacional de Burgos l'agost de 1936, que per viure —o, millor dit, sobreviure— físicament i moralment amb la seva filla, s'endinsarà en l'art de la seducció i mantindrà relacions amb dos militars franquistes: el comandant Alvarado, que mor al setge de Terol el 1938, i el general Valladares. El contrapunt a aquests personatges són Martí, un jove grum barceloní, fill d'una família proletària que durant la guerra es va mantenir al costat de la República, que en paga les conseqüències, i que treballa a l'Hotel Continental de Santander, on estiuegen el general i Carmen, per qui se sentirà fascinat; i Anna Maria, la minyona de la protagonista, que és acomiadada quan aquesta no pot mantenir el tren de vida. A mesura que avança la trama, a través d'una estructura fragmentada i polifònica en què s'alternen la primera i la tercera persones, va agafant relleu el teló històric de fons en què es mouen els personatges, bona part dels quals són propensos a aprofitar-se econòmicament del nou règim. I no només ho farà Orriol, una dona ressentida, sinó també el pare Velasco o l'esmentat Valladares, cosa que dona peu a plantejar temes que permeten una lectura que relliga la societat franquista amb l'actual: la corrupció, la hipocresia moral dels que volen construir (amb afirmacions patriòtiques) un nou país, però no s'estan de saquejar-lo, o la tolerància de l'església catòlica amb els militars per treure'n un profit personal.

Una de les grans novetats d'*Els vius* rau en la seva ambientació, perquè Santanach planteja una novel·la de guerra i postguerra a la zona rebel, i no en la republicana i catalana com és el més habitual. Unes coordenades gens habituals —cal veure-hi la petja de l'exitosa *Soldados de Salamina* (2001), de Javier Cercas?—, en què també es normalitza el fet de ser escrita en català quan els personatges que hi apareixen s'haurien d'expressar, si fóssim puristes, en castellà.

4. 7. *Un regust clàssic*

Olor de Colònia fou la primera novel·la que va publicar Sílvia Alcàntara. Ho va fer als seixanta-cinc anys i assolí un destacat èxit de vendes. La novel·la parteix d'una base autobiogràfica, ja que recrea l'ambient d'una colònia tèxtil del Llobregat, similar a la que va viure l'autora fins al vint anys, i és dels pocs textos que ens apropen a la societat industrial del període franquista. L'acció s'inicia el 1952, a la Colònia Viladomat, amb el rerefons del Congrés Eucarístic barceloní, i té com a punt de partida un incendi amb la mort de l'escriptor principal, Isidre Claret, que canviarà les relacions de poder, perquè la seva vídua, Teresa, ha deixat el pis al nou comptable, Climent, amb qui va viure un amor que no ha caducat. A partir d'aquest fet, Alcàntara divideix la novel·la en tres parts amb la colònia com a protagonista: la primera gira al voltant de les relacions amoroses, amb la falta de valentia entre Teresa i Climent per a donar sortida als seus sentiments, l'amor entre dues persones amb disminució física, la insatisfacció de dues germanes solteres (van perdre els promesos a la guerra de 1936) o les relacions del director de la colònia, que abusa de la seva posició, amb la seva dona, que n'espera inútilment un fill, i que, talment Penèlope, teixeix i desteeix el vestit per a un futur infant; la segona gravita entorn de la llibertat, bastida a partir de la relació entre Cèlia, la filla de Climent, una jove rebel que vol trencar el seu destí, i una novícia del convent dels Àngels; la tercera, el retorn a l'inici del relat, en què un problema amb el subministrament del material permetrà reconstruir les causes de l'incendi i descobrir les intrigues dels responsables de la colònia. La trama mostra uns personatges que viuen ofegats per uns convencionalismes basats en les jerarquies, les submissións (la colònia esdevé una presó per als nens en tant que als catorze anys el seu únic destí és la fàbrica) i el paternalisme autoritari dels amos que determina la posició que correspon als treballadors en aquesta petita societat. Una trama en què els records —i la història— hi tenen un paper ben viu i, en especial, els del conflicte bèl·lic per als supervivents.

Alcàntara, en definitiva, parteix d'una intriga, d'uns cops d'efecte ben resolts i d'una sorprenent maduresa (punts de vista diversos,

capítols que comencen amb les mateixes paraules amb què acaba l'anterior, un ritme que desvetlla l'interès del lector) per a recrear un món que canvia als anys seixanta i que camina inexorablement cap a la seva desaparició. Un text de factura clàssica —algú podria objectar que l'autora se serveix de recursos propis d'un *best-seller*— com evidenciava Julià Guillamon a la ressenya a *La Vanguardia*: «la aparició de Sílvia Alcántara un fenómeno equiparable al que representaron en su momento Maria Barbal y *Pedra de tartera*. [...] Una de las mejores novelas catalanas de los últimos tiempos, comparable a *Pa negre* de Emili Teixidor» (2009: 6).

4. 8. *Per a una nova història de Catalunya*

Els ambaixadors, d'Albert Villaró, és una novel·la històrica singular. En el prefaci s'assenyala que «tot transcorre en un passat que, si més no vist des de la rigidesa del nostre present, no va existir i no hauria d'estar sotmès a l'esclavatge de la versemblança històrica» (2014: 11). Un paratext que avisa que, al llarg de gairebé 700 pàgines, en aquest «univers paral·lel», com el presenta l'autor, s'hi encabeix una Catalunya que s'independitza de l'Estat espanyol arran dels Fets d'Octubre i de l'anomenada Guerra de Ponent; no en va, el general Domènec Batet va decidir no reprimir la proclamació de l'Estat català per part de Lluís Companys, ja que tingué un somni que li mostrava que seria afusellat pels seus companys militars. Villaró situa el gruix de l'acció el 1949 amb una Generalitat de Catalunya presidida per Manuel Carrasco i Formiguera i mostra les peripècies d'un espia, Esteve Farràs, que viatja a Madrid, enmig del Congrés Eucarístic, en un país sotmès a la dictadura del general Sanjurjo (Franco va ser assassinat per Farràs, que va sabotejar l'avió en què viatjava) per evitar que aquest doni l'ordre de llançar una bomba atòmica —no podia faltar a la trama l'inevitable científic nazi que la fabrica— sobre Barcelona i provocar l'annexió de la República catalana a Espanya. Farràs comptarà en aquesta missió amb l'ajut d'uns espies «adormits» (els ambaixadors del títol): Andreu Nin, Josep Pla, Josep Mir (el mentalista conegut com el professor Fassman), Esteve Albert, i el marquès de

Camposagrado, i amb un grup d'irlandesos que decideixen retornar el favor que els havia fet Catalunya el 1922 quan el seu país es va independitzar del Regne Unit. L'autor, tot i la distopia, ens dibuixa una Espanya empobrida, miserable, ancorada en un ranci catolicisme i que segurament no difereix gaire de la feixista implantada per Franco on, de manera semblant a *Els vius*, les classes socials adinerades i els favors personals oprimien la població.

Els ambaixadors funciona, per tot plegat, com una amalgama de novel·la d'aventures, policíaca, d'espies, però també com a història-ficció en tant que Villaró juga amb el passat, parodiant i inventant esdeveniments que mai van arribar a existir (almenys en el nostre univers). El llibre es completa amb unes biografies, en bona part fictícies i carregades d'ironia, dels personatges més importants que s'esmenten al llarg de la trama.

5. CLOENDA

Posem el punt final a aquest recorregut amb una reflexió. Sens dubte, com hem apuntat, no totes les novel·les històriques esmentades al llarg de les pàgines precedents suportaran la prova del pas del temps. Tanmateix, el panorama que hem presentat sobre la diversitat i la qualitat del gènere a casa nostra durant aquest segle convida a l'optimisme, tot i que és fàcil trobar, encara massa sovint, els inevitables subproductes que no atenyen els mínims exigibles de qualitat literària i que són llançats al mercat per grups editorials i autors sense gaires escrúpols que, abusant de la història, estan interessats només a fer-hi caixa. Confiem que el lector sabrà destriar el gra de la palla.

BIBLIOGRAFIA

ARAGAY (2015): Ignasi Aragay, «Amor, poesia i aventures a la València del segle xv», *Ara*, 3 d'octubre, p. 52.

BROCH (1991): Àlex Broch, *Literatura catalana dels anys vuitanta*, Barcelona: Edicions 62.

- CASTELLANOS (2013): Jordi Castellanos, «En defensa de la literatura», dins: *Literatura i societat*, Barcelona: L'Avenç, p. 69-99.
- DALMAU (2017): Antoni Dalmau, «La novel·la històrica, en risc de fatiga?», dins: Àlex Broch i Joan Cornudella (ed.), *Novel·la catalana avui. 2000-2016*, Juneda: Fonoll, p. 237-252.
- FERNÁNDEZ (1998): Celia Fernández, *Historia y novel·la: poética de la novela histórica*, Pamplona: EUNSA.
- GENGEMBRE (2006): Gerard Gengembre, *Le roman historique*, París: Klincksieck.
- GIBERT (2006): Miquel M. Gibert, *La victòria de la creu*, Barcelona: Proa.
- GIBERT (2017): Miquel M. Gibert, «Sobre les mentides que potser diuen la veritat (apunts de rereguarda)», dins: Àlex Broch i Joan Cornudella (ed.), *Novel·la catalana avui. 2000-2016*, Juneda: Fonoll, p. 339-356.
- GUILLAMON (2009): Julià Guillamon, «Cerrado, absorbente, único», *La Vanguardia*, 25 de febrer, p. 6.
- ISARCH (2019): Antoni Isarch, «Un torrent de veus. La novel·la catalana al segle XXI», dins: Josep Camps Arbós i Maria Dasca (ed.), *La narrativa catalana al segle XXI, balanç crític*, Barcelona: Societat Catalana de Llengua i Literatura, p. 37-57.
- JULIÀ (2014): Mercedes Julià, *La ruinas del pasado. Aproximaciones a la novela histórica postmoderna*, Madrid: Ediciones de la Torre.
- LEFERE (2013): Robin Lefere, *La novela histórica: (re)definición, caracterización, tipología*, Madrid: Visor.
- MARIMON (2013): Sílvia Marimon, «La novel·la històrica, un tret segur?», *Ara*, 7 de desembre, p. 42-43.
- MARRUGAT (2014): Jordi Marrugat, *Narrativa catalana de la postmodernitat*, Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona.
- MARTÍNEZ-GIL (2006): Víctor Martínez-Gil, «Els escriptors com a intel·lectuals postmoderns», dins: Ramon Panyella i Jordi Marrugat (ed.), *L'escriptor i la seva imatge. Contribució a la història dels intel·lectuals en la literatura catalana*, Barcelona: L'Avenç, p. 299-322.
- SIMBOR (1997): Vicent Simbor, «Sobre la novel·la històrica actual», *Caplletra*, núm. 22, p. 105-128.
- SUNYER (2014): Magí Sunyer, «La guerra de Successió en la literatura catalana», *Revista de Catalunya*, núm. 287, p. 74-84.
- SUNYER (2018): Magí Sunyer, «L'11 de setembre en la mitologia i la simbologia catalanes», *Estudis Romànics*, núm. 40, p. 215-228.
- VILLARÓ (2014): Albert Villaró, *Els ambaixadors*, Barcelona: Destino.
- VIÑAS (2009): David Viñas, *El enigma best-seller. Fenómenos extraños en el campo literario*, Barcelona: Ariel.